

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра екологічного права

Узгоджено:

Проректор з наукової роботи

А. П. Гетьман _____

С И Л А Б У С

навчальної дисципліни

**«Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах
євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти»**

(варіативна)

Рівень вищої освіти – третій освітньо-науковий рівень

Ступінь вищої освіти – доктор філософії

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

Силабус навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти»: галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», третій освітньо-кваліфікаційний рівень (доктор філософії).

Розробники:

Соколова Алла Костянтинівна, завідувач кафедри екологічного права,
доктор юридичних наук, доцент

Затверджено на засіданні кафедри екологічного права
протокол № 15 від 27 червня 2019 року

Завідувач кафедри _____ А. К. Соколова

Зміст

1. Вступ.....	4
2. Анотація програми та основні модулі навчальної дисципліни.....	10
3. Вимоги викладача.....	14
4. Контрольні заходи результатів навчання.....	14
5. Показники академічної активності та додаткових освітніх досягнень здобувачів	22
6. Інформаційне забезпечення самостійної роботи здобувачів	24

1. ВСТУП

1.1. Дані про викладачів, які викладають навчальну дисципліну «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти»:

Соколова Алла Костянтинівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри екологічного права

Контактна інформація: м. Харків, вул. Пушкінська, 77, кафедра екологічного права, ауд. 19, телефон: (057) 704-92-97, e-mail: ekologpravo@ukr.net

1.2. Ціль та завдання навчальної дисципліни.

Метою навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти» є забезпечення набуття здобувачами вищої освіти ступеня доктора філософії комплексу системних професійних знань в галузі еколого-правового регулювання.

Завданням навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти» є: формування та розвиток загальних, фахових та предметних компетентностей здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, сформованих в результаті ознайомлення з історією розвитку еколого-правової доктрини, зокрема, з'ясування особливостей правового режиму використання, охорони, відтворення природних об'єктів та комплексів. Дана дисципліна покликана надати здобувачам вищої освіти ступеня доктора філософії комплекс знань стосовно концептуальних засад екологічних правовідносин, а також удосконалити інтелектуальні, пізнавальні, практичні навички, розвинути інші здібності, притаманні здобувачу вищої освіти ступеня доктора філософії, зокрема здатність самостійно досліджувати проблему, проявляти ініціативу та обізнаність із сучасних проблем права.

1.3. Місце навчальної дисципліни у структурі освітньо-професійної програми.

Навчальна дисципліна «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти» належить до дисциплін практично-професіонального циклу.

При вивченні даної навчальної дисципліни використовуються знання, отримані з наступних дисциплін – «Теорія держави і права», «Конституційне право», «Цивільне право», «Адміністративне право», «Кримінальне право», «Форми (джерела) права», «Організація та методологія наукових досліджень» – пререквізити;

Основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при вивченні таких дисциплін – «Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки», «Загальні положення екологічного права: актуальні проблеми», «Екологічне право Європейського Союзу», «Міжнародне екологічне право», «Порівняльне міжнародне екологічне право» – постреквізити.

1.4. Опис навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти»

Курс	Рівень освіти, галузь знань, спеціальність	Дидактична структура навчальної дисципліни
Кількість кредитів ЕКТС: 7 Кількість модулів: 2 Загальна кількість годин: 210 год. Тижневих годин: 4 год.	Рівень освіти – третій (доктор філософії) Галузь знань – 08 «Право» Спеціальність – 081 «Право»	Варіативна Модуль 1. Науково-методологічні основи правих режимів природних об'єктів та комплексів. Лекції: 14 год. Практичні заняття: 18 год. Самостійна робота: 90 год. Модуль 2. Особливості правових режимів окремих природних об'єктів та комплексів. Лекції: 10 год. Практичні заняття: 18 год. Самостійна робота: 60 год. Види контролю: іспит

1.5. Перелік предметних компетентностей та результатів навчання здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії.

Предметні компетентності здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії, сформовані в результаті освоєння навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти»:

ПК – 1. Знання методів критичного аналізу, синтезу та оцінки сучасних наукових досягнень, а також методів генерування нових ідей при вирішенні дослідницьких та практичних задач у сфері екологічного права та міждисциплінарних галузях.

ПК – 2. Здатність здійснювати критичний та системний аналіз різних правових явищ, юридичних фактів, еколого-правових норм.

ПК – 3. Уміння здійснювати логічний, критичний і системний аналіз правових документів у сфері екологічного права.

ПК – 4. Здатність ініціювати розгляд (дослідження) актуальних питань у сфері екологічного права та законодавства.

ПК – 5. Здатність до пошуку, збору, аналізу, систематизації та узагальнення положень науки та галузі екологічного права з різних національних та міжнародних ресурсів із застосуванням електронних сервісів, платформ та баз даних.

ПК – 6. Здатність використовувати правничу термінологію у процесі професійної діяльності у сфері екологічного права, працювати у міжнародному середовищі.

ПК – 7. Знання правових основ екологічного управління.

ПК – 8. Знання особливостей правового регулювання поведінки з відходами.

ПК – 9. Особливості правового регулювання відносин власності на природні ресурси та комплекси.

ПК – 10. Уміння використовувати знання і практичні навички у застосуванні еколого-правових норм при регулюванні природоресурсних правовідносин.

ПК – 11. Знання економічних заходів раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища в межах економіко-правового механізму природокористування.

ПК – 12. Знання про екологічні правопорушення та юридичну відповідальність за їх вчинення.

ПК – 13. Знання особливостей правового регулювання використання та охорони земель.

ПК – 14. Знання особливостей правового регулювання раціонального й комплексного використання водних ресурсів, вирішення екологічних проблем водокористування та охорони вод.

ПК – 15. Знання особливостей правового регулювання використання та охорони надр.

ПК – 16. Знання особливостей правового регулювання використання та охорони рослинного світу.

ПК – 17. Знання особливостей правового регулювання використання та охорони тваринного світу.

ПК – 18. Знання особливостей правового регулювання охорони атмосферного повітря.

ПК – 19. Знання особливостей правового забезпечення формування і функціонування екологічної мережі України.

ПК – 20. Знання особливостей правового режиму об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ).

ПК – 21. Знання особливостей міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища.

ПК – 22. Виявляти проблеми у правовому регулюванні екологічних правовідносин і пропонувати способи їх вирішення з використанням наявних теоретичних і прикладних знань.

У результаті освоєння навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти» здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії повинен демонструвати наступні результати навчання:

РНС НД – 1.1. Демонструвати знання і розуміння сучасної еколого-правової доктрини, цінностей, принципів та стандартів у межах галузі екологічного права.

РНС НД – 1.2. Критично та системно аналізувати тенденції розвитку галузі екологічного права у контексті сталих та формалізованих практик розвитку сфери екологічних правовідносин на національному та міжнародному рівнях.

РНС НД – 1.3. Прогнозувати вплив різних соціально-економічних факторів на досягнення мети і завдань екологічного права.

РНС НД – 1.4. Володіти навичками критичного та системного аналізу різних правових явищ, юридичних фактів, еколого-правових норм і екологічних правових відносин.

РНС НД – 1.5. Демонструвати знання основних положень екологічного права, сутність і зміст основних понять, еколого-правових категорій, правових інститутів і процедур екологічного права і особливості їх реалізації та застосування.

РНС НД – 1-2.6. Ініціативно розглядати (досліджувати) актуальні питання у сфері екологічного права та законодавства, виявляти проблеми у правовому регулюванні екологічних відносин і пропонувати способи їх вирішення з використанням наявних теоретичних і прикладних знань.

РНС НД – 1-2.7. Правильно тлумачити та застосовувати норми екологічного права, використовувати дані науки екологічного права для вирішення професійних завдань у сфері екологічного права, здійснювати юридичний аналіз обставин для кваліфікації екологічних правовідносин.

РНС НД – 1-2.8. Демонструвати знання та розуміння особливостей правового регулювання екологічних правовідносин та знання у фундаментальних галузях права.

РНС НД – 2.9. Гарантувати забезпечення принципу верховенства права та загально визнаних норм і принципів міжнародного права у практичному контексті стосовно екологічного права як предметної галузі знань.

РНС НД – 2.10. Визначати систему національного та міжнародного екологічного законодавства, оцінювати та узагальнювати інформацію щодо тенденції та ефективності його розвитку у галузі регулювання охоронних екологічних правовідносин.

РНС НД – 2.11. Критично оцінювати національне екологічне законодавство на відповідність положенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини, пропонувати шляхи удосконалення національного законодавства.

РНС НД – 1.12. Демонструвати знання та розуміння Конституції України як нормативного акту прямої дії при регулюванні екологічних відносин.

РНС НД – 1-2.13. Аналізувати та моделювати стан і розвиток правовідносин у сфері екологічного права, процесуально-правове забезпечення їх змісту, а також правові проблеми і колізії у галузі регулювання екологічних відносин.

РНС НД – 1-2.14. Визначати особливості права власності на природні ресурси; специфіку правового регулювання використання та охорони окремих природних ресурсів і комплексів, правовий режим особливо охоронюваних природних об'єктів.

РНС НД – 1-2.15. Застосовувати передбачені законодавством механізми правового регулювання використання, охорони та відтворення природних ресурсів.

РНС НД – 1.16. Аналізувати систему та повноваження органів управління природокористуванням та охороною довкілля, визначати особливості функцій екологічного управління та процедури їх реалізації.

РНС НД – 1-2.17. Здатність ідентифікувати та класифікувати екологічні правопорушення та визначати вид юридичної відповідальності за їх вчинення.

РНС НД – 1-2.18. Використовувати правничу термінологію у процесі професійної діяльності у сфері екологічного права, оперувати юридичними поняттями і категоріями галузі, аналізувати юридичні факти і екологічні правовідносини, що виникають у зв'язку з ними, а також застосовувати положення національного та міжнародного законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища.

РНС НД – 1-2.19. Аналізувати правозастосовчу і правоохоронну практики в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та захисту екологічних прав.

РНС НД – 1-2.20. Контекстуалізувати та інтерпретувати нову інформацію у предметній сфері екологічного права.

2. АНОТАЦІЯ ПРОГРАМИ ТА ОСНОВНІ МОДУЛІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВОВІ РЕЖИМИ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ТА КОМПЛЕКСІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ»

2.1. Анотація програми навчальної дисципліни

Модуль 1. Науково-методологічні основи правових режимів природних об'єктів та комплексів

1. Науково-теоретичні засади правових режимів природних об'єктів та комплексів.

Об'єктивні передумови формування норм та відносин екологічного права. Правовий режим як категорія екологічного права: історія становлення. Методологічні засади становлення та розвитку основ правових режимів природних об'єктів та комплексів: наукові дослідження.

2. Місце екологічного права в правовій системі України.

Історія екологічного права. Поняття системи екологічного права України. Сучасний стан та перспективи розвитку системи екологічного права. Наукові доктрини екологічного права України. Формування еколого-правової науки.

3. Сучасні тенденції державної екологічної політики України у сфері правових режимів природних об'єктів та комплексів.

Передумови забезпечення державної екологічної політики у сфері правових режимів природних об'єктів та комплексів. Правові засади державної екологічної політики. Реформування системи державного екологічного управління в Україні.

4. Проблеми удосконалення національного законодавства у галузі правових режимів природних об'єктів та комплексів.

Історико-правові засади екологічного законодавства у сфері правових режимів природних об'єктів та комплексів. Науково-методологічні чинники становлення законодавства у галузі правових режимів природних об'єктів та комплексів. Перспективи розвитку екологічного законодавства у сфері правових режимів природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції.

5. Особливості правового режиму землі.

Загальна характеристика правового режиму землі: правова основа, поняття. Зміст правового режиму землі :наукові дослідження. Особливості правової охорони земель та ґрунтів. Основні заходи щодо охорони та відтворення ґрунтів та земель. Цивільно-правова відповідальність за порушення земельного законодавства в сфері охорони та відтворення земель.

6. Особливості правового режиму вод.

Загальна характеристика правового режиму вод. Особливості правового регулювання використання, відтворення та охорони вод. Правова характеристика вод як об'єкта правового регулювання. Специфіка окремих видів права спеціального водокористування. Право користування водами на умовах оренди. Особливості цивільно-правової відповідальності за порушення водного законодавство: сучасні проблеми.

7. Особливості правового режиму надр.

Загальна характеристика та тенденції правового регулювання надрових відносин. Надра як самостійний об'єкт правового регулювання. Особливості правового регулювання окремих видів права надрокористування. Договірні форми регулювання користування надрами. Особливості юридичної відповідальності за порушення надрового законодавства.

Модуль 2. Особливості правових режимів окремих природних об'єктів та комплексів

8. Особливості правового режиму рослинного світу.

Правова основа, поняття та зміст правового режиму рослинного світу. Особливості правового режиму рослинного світу: наукові дослідження. Характеристика видів договорів на використання рослинного світу, зокрема лісів: наукові дослідження.

9. Особливості правового режиму тваринного світу.

Тваринний світ як особливий об'єкт правового регулювання. Правові режими окремих видів тваринного світу. Види права користування об'єктами тваринного світу: актуальні питання. Особливості юридичної відповідальності та розгляду спорів у сфері охорони, відтворення та використання тваринного світу.

10. Особливості правового режиму атмосферного повітря, озонового шару, клімату.

Характеристика правового режиму атмосферного повітря, озонового шару та клімату: законодавчі засади, поняття, зміст. Система заходів щодо охорони атмосферного повітря, озонового шару, клімату. Особливості юридичної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря, озонового шару, клімату : наукові доробки.

11. Правовий режим охорони природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Історико-правові засади становлення законодавства щодо охорони природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України. Правові заходи охорони природних ресурсів у межах континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України

12. Міжнародно-правовий досвід правового регулювання використання, відтворення, охорони природних об'єктів та комплексів.

Історико-правові засади розвитку міжнародного забезпечення використання, відтворення та охорони природних об'єктів та комплексів. Поняття, принципи та зміст міжнародно-правового забезпечення використання, відтворення та охорони природних об'єктів та комплексів. Міжнародно-правове забезпечення використання, відтворення та охорони окремих природних об'єктів, комплексів, довкілля.

2.2. Основні модулі навчальної дисципліни

№	Модуль/назва	Кількість кредитів ЄКТС	Всього годин	Аудиторні заняття (контактні)				Самостійна робота здобувачів
				Лекції	Практичні заняття	Семінарські заняття	Інші види занять	
1	Модуль 1. Науково-методологічні основи правих режимів природних об'єктів та комплексів	4	122	14	18			90
2	Модуль 2. Особливості правових режимів окремих природних об'єктів та комплексів	3	88	10	18			60
	Разом:	7	210	24	36			150

3. ВИМОГИ ВИКЛАДАЧА

Вимоги викладача, які він висуває до здобувачів при вивченні навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти»: регулярність відвідування лекційних та практичних занять; систематичність та активність роботи на лекційних і практичних заняттях; повнота і ґрунтовність відповіді на питання; уміння обґрунтувати свою точку зору при обговоренні доповіді; повнота і переконливість наведених доводів при розв'язанні практичних завдань; аналіз та обґрунтування нормами національного та міжнародного (європейського) права своїх рішень, аналіз судової та правозастосовної практики; виконання контрольних та інших самостійних робіт; додержання норм академічної поведінки та етики.

4. КОНТРОЛЬНІ ЗАХОДИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Контроль знань в рамках навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти» здійснюється з урахуванням бально-рейтингової системи.

4.1. Розподіл балів між формами організації навчального процесу і видами контрольних заходів:

1. Поточний контроль знань аспірантів.

Завданням поточного контролю (ПК) є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу, умінь самостійно його опрацювати, здатності осмислити зміст теми чи розділу, вміння правильно тлумачити норми екологічного, природоресурсного, господарського й іншого суміжного законодавства, уміння публічно чи письмово презентувати отримані знання та підготовлений матеріал на практичних заняттях або в аспірантській науково-дослідній роботі.

Поточний контроль здійснюється викладачами, які ведуть лекційні та семінарські заняття як під час аудиторних занять, так і в час позааудиторної роботи у терміни, визначені робочим планом навчальної дисципліни.

Формами поточного контролю знань аспірантів і одночасно оціночними засобами є: усне опитування, завдання до практичних занять, письмова контрольна робота (тестові завдання або поєднання тестових завдань разом із розгорнутою письмовою відповіддю на теоретичні питання; письмове вирішення практичного завдання тощо); колоквиум; перевірки індивідуальних завдань, перевірка виконання самостійної роботи.

Кафедрою екологічного права визначений перелік об'єктів поточного контролю знань і умінь аспірантів під час проведення практичних занять та об'єктів контролю, які віднесені до індивідуальної роботи. Рівень (якість) набутих аспірантом знань і умінь по кожному з об'єктів оцінювання визначається під час навчальних занять, у відповідях на завдання контрольної роботи та у виконаних індивідуальних завданнях.

Об'єктами поточного контролю знань аспірантів з навчальної дисципліни є: систематичність та активність роботи на лекційних і семінарських заняттях, повнота і ґрунтовність відповіді на питання плану практичного заняття; уміння обґрунтувати свою точку зору при обговоренні доповіді; повнота і переконливість наведених доводів при розв'язанні практичних задач, у процесі проведення інтерактивних форм навчання; посилення на норми національного та міжнародного права, судову та правозастосовчу практику за поточною темою; виконання письмових практичних завдань; виконання контрольних робіт, індивідуальних завдань та інших видів самостійної роботи.

Вивчення навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти» розраховано на один семестр і містить два блоки. Оцінювання рівня знань аспірантів здійснюється на основі ПК (поточного контролю за результатами практичних занять та самостійної роботи за двома навчальними блоками) та ПКЗ (підсумкового контролю знань) із таким розподілом:

Загальна кількість балів за кожний блок навчальної дисципліни нараховується в діапазоні від 0 до 13 балів, при цьому передбачається виконання самостійної роботи, яка оцінюється в цілому в діапазоні від 0 до 14 балів. Максимальна кількість балів за результатами ПК за семестр – 40 балів.

Розподіл балів за об'єктами поточного контролю

Максимальна кількість балів					
Навчальний блок	Відповіді на практичних заняттях	Виконання контрольних робіт	Разом за практичні заняття та контрольні роботи	Виконання самостійної роботи	Усього за результатами ПК
I блок 9 занять	9	4 контр. робота	26	14	40
II блок 9 занять	9	4 контр. робота			

За результатами підсумкового контролю (ПКЗ) аспірант може отримати від 0 до 60 балів.

Шкала оцінювання знань і умінь аспіранта на практичних заняттях

(за одне практичне заняття аспірант може отримати від 0 до 1 бала)

Кількість балів	Критерії оцінювання знань і умінь аспіранта
1 бал	<ul style="list-style-type: none"> - повне і глибоке знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни «Правові режими природних об'єктів та комплексів в умовах євроінтеграції: теоретико-прикладні аспекти» та планом практичних занять; - засвоєння основної та систематичне опанування додаткової наукової літератури з відповідних тем; - повні, ґрунтовні та правильні відповіді на основні питання плану практичних занять та додаткові питання, поставлені викладачем; - правильне розв'язання практичних завдань, засноване на застосуванні конкретних правових норм та судової практики, високий рівень засвоєння практичних навичок за певною темою; - уміння обґрунтувати свою точку зору при обговоренні

	<p>дискусійних питань, використовувати необхідний матеріал для доведення і обґрунтування своєї позиції;</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатність до самостійного поповнення знань з навчальної дисципліни та використання їх під час аналізу правових джерел та практичних ситуацій.
0,5 бала	<ul style="list-style-type: none"> - достатнє знання теоретичного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни з можливими незначними неточностями; - засвоєння та використання основної літератури та нормативних актів, рекомендованих навчально-методичним посібником; - достатній рівень та обсяг вирішення практичних завдань, наявність практичних навичок для засвоєння теми; - помилки та деякі неточності при відповіді на занятті або вирішенні завдань за наявності необхідних знань для їх самостійного усунення або за допомогою викладача; - слухні, ґрунтовні зауваження при обговоренні дискусійних питань або доповнення відповідей інших аспірантів.
0 балів	<ul style="list-style-type: none"> - повна відсутність відвідувань практичних занять протягом семестру; - повна відсутність активності на практичних заняттях (немає відповідей, доповнень, участі у обговоренні питань) - відсутність знань по жодному з питань плану практичних занять за відповідними темами; неправильне вирішення практичних завдань.

Шкала оцінювання знань і умінь аспіранта при виконанні контрольної роботи

Завдання контрольної роботи можуть складатись з 2-3 теоретичних, концептуальних питань у рамках програми з навчальної дисципліни та з розгорнутої письмової відповіді на них.

Аспіранти можуть отримати за цей вид роботи такі бали:

Письмова відповідь (критерії оцінки)	Кількість балів
Глибоке знання матеріалу з поставленого питання, його повне,	4

логічне та послідовне викладення у письмовій відповіді, знання та використання концептуальних наукових положень	
Достатньо повне знання матеріалу з поставленого питання з можливими незначними неточностями, знання основних теоретико-методологічних положень з навчальної дисципліни	3
Задовільне знання матеріалу, наявність неточностей та помилок у відповіді, неповна відповідь на запитання	2
Неповна або неправильна відповідь на поставлені запитання, суттєві помилки у розкритті теоретичних питань	1
Повна відсутність відповіді або відповідь не на поставлене питання	0

Критерії оцінювання знань і умінь аспірантів при виконанні самостійної роботи

При оцінюванні результатів виконання самостійних індивідуальних наукових завдань використовується диференційований підхід, в основу якого покладено виділення різних форм самостійної роботи аспірантами. Самостійна робота здобувачів здійснюється шляхом виконання одного або декількох видів індивідуальних науково-творчих чи науково-дослідницьких завдань, які обираються аспірантом з урахуванням його творчих можливостей, навчальних та наукових здобутків та наукових інтересів за погодженням із лектором, науковим керівником.

Кількість балів	Форми самостійної роботи аспірантів
14 балів	<ul style="list-style-type: none"> – участь у міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, форумах, конгресах та підготовка під керівництвом наукового керівника тез й виступ з науковою доповіддю; – виступ на всеукраїнських наукових конференціях, засіданнях круглого столу, конгресах, форумах, семінарах молодих

	<p>вчених з науковою доповіддю (повідомленням) у межах тематики навчальної дисципліни та публікація тез наукової доповіді або наукової статті за результатами виступу;</p> <ul style="list-style-type: none"> – підготовка наукової роботи в межах тематики програми для участі у конкурсах наукових робіт молодих вчених; – участь у конкурсах на отримання грантової підтримки наукових досліджень та стипендій, заснованих на честь видатних діячів науки, освіти, культури, громадських діячів, а також заснованих Президентом України, Кабінетом Міністрів України, державними чи недержавними органами, підприємствами, установами чи організаціями з обраною навчальної дисципліни.
7 балів	<ul style="list-style-type: none"> – наукова доповідь або повідомлення (10 хвилин) на засіданні кафедри; – участь у засіданнях «круглого столу», підготовка та публікація тез наукових повідомлень та доповідей; – публікація тез наукової доповіді в межах тематики програми навчальної дисципліни у матеріалах наукових, науково-практичних конференцій; – тематичне узагальнення правозастосовної практики з метою отримання поглиблених знань щодо особливостей застосування окремих норм національного й міжнародного екологічного законодавства.
5 балів	<ul style="list-style-type: none"> – підготовка і написання реферату за однією з рекомендованих кафедрою тем; – створення тестів або презентації за визначеною викладачем темою навчальної дисципліни. – підготовка наукового повідомлення (не більше 5-ти хв.) в межах тематики програми навчальної дисципліни, її презентація на конференції, засіданні кафедри, методологічному семінарі; – анування або аналіз наукової та навчально-методичної літератури з навчальної дисципліни; – пошук та підготовка довідкової інформації за визначеною темою навчальної дисципліни.
0-4 балів	<ul style="list-style-type: none"> – складання бібліографічних списків (переліку літератури) за визначеною тематикою навчальної дисципліни; – написання конспектів наукової монографічної або періодичної літератури; – відвідування наукових, науково-практичних конференцій, круглих столів та інших заходів, пов'язаних із навчальною дисципліною.

Підсумки педагогічного контролю проставляються в відомості по накопичувальним принципом і є підставою допуску до іспиту. Якщо здобувач

набрав протягом семестру за підсумками рубіжного та поточного контролю менше половини максимальної оцінки (60%) з навчальної дисципліни, то він до іспиту не допускається.

4.2. Шкала підсумкової оцінки знань здобувачів

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100- бальною шкалою, що використовується в НЮАУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескладати	2	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1 – 34

4.3. Методи педагогічного контролю

Кафедрою екологічного права використовуються як традиційні, так і новітні освітні технології та методи навчання.

Освітні технології:

- *проблемно-орієнтоване навчання* – викладання навчального матеріалу, при якому для вивчення та розв'язання пропонуються важливі проблеми у сфері правового регулювання забезпечення екологічної безпеки (пов'язані, наприклад, з недосконалістю екологічного законодавства, еколого-правової термінології, колізіями та прогалинами у нормативних актах) що сприяє активізації пізнавальної діяльності аспірантів, формуванні у них аналітичного мислення та альтернативної думки;

- *аудіо-візуальна технологія* – передбачає у процесі вивчення навчальної дисципліни широке використання інформаційно-орієнтованих засобів навчання на базі сучасних інформаційних технологій, мультимедійних систем і телекомунікаційних мереж, забезпечує візуалізацію навчального процесу та створює найкращі умови для запам'ятовування опрацьованого матеріалу;

- *інтерактивна технологія* – ґрунтується на концепції ідеї групового співробітництва, взаємного навчання. Процес пізнання відбувається за умови активної взаємодії усіх учасників навчального процесу шляхом кооперативного, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань. Знаходить свій прояв у формі диспутів, діалогових лекцій, обговорень питань на практичних заняттях, ділових ігор, судових дебатів тощо;

- *технологія модульно-рейтингового навчання* – полягає у послідовному засвоєнні навчального матеріалу певними цілісними, логічно впорядкованими і обґрунтованими частинами (модулями), результати якого є підставою для визначення місця (рейтингу) аспіранта. Є мотиваційною заохочувальною технологією;

- *технологія аспірантоцентрованого навчання* – особистісно-орієнтована технологія, яка спрямована на формування в аспірантів певного набору компетентностей (знань, умінь, здатностей, навичок) та результатів навчання як складових їх навчальної та професійної підготовки.

У процесі реалізації освітніх технологій кафедрою екологічного права використовуються наступні **методи навчання**:

- *імітаційні інтерактивні методи*, які поділяються на *неігрові* (аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, індивідуальний тренаж, проведення лекцій (відео-лекцій), мультимедійних презентацій, практичних занять у формі дискусій, моделювання вирішення задач, розроблення таблиць та графіків, організація дебатів, проведення відео-конференцій, «круглих столів» тощо) та *ігрові* (ділові ігри, судові дебати, розігрування ролей, ігрове проектування, метод «мозкової атаки»). Вони є найбільш суттєвими у професійній

направленості навчального процесу, важливим засобом орієнтування аспіранта на краще засвоєння навчальної дисципліни та майбутньої спеціальності, оволодіння професійною майстерністю, створення нових, більш цінних, алгоритмів навчання.

кейс-метод (ситуативний) – спрямований на розв’язання конкретних ситуативних завдань, що формує в аспіранта здатність справлятися з реальними нестандартними або унікальними ситуаціями (проблемами), які потребують критичного мислення, аналізу та зумовлюють необхідність прийняття управлінського системного рішення.

Методи самоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання, peer review тощо.

5. САМОСТІЙНА РОБОТА, ПОКАЗНИКИ АКАДЕМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ДОДАТКОВИХ ОСВІТНІХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ

Форми самостійної роботи аспірантів:

– підготовка та оприлюднення наукових публікацій у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз, рекомендованих МОН, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection;

– підготовка та оприлюднення наукових публікацій у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України;

– участь у написанні колективних монографій;

– участь у міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, форумах, конгресах, підготовка тез під керівництвом наукового керівника або лектора та виступ з науковою доповіддю;

– виступ на всеукраїнських наукових конференціях, засіданнях круглого столу, конгресах, форумах, семінарах молодих вчених з науковою доповіддю (повідомленням) у межах тематики навчальної дисципліни та публікація тез наукової доповіді або наукової статті за результатами виступу;

- підготовка наукової роботи в межах тематики програми для участі у конкурсах наукових робіт молодих учених;

- участь у конкурсах на отримання грантової підтримки наукових досліджень та стипендій, заснованих на честь видатних діячів науки, освіти, культури, громадських діячів, а також заснованих Президентом України, Кабінетом Міністрів України, державними чи недержавними органами, підприємствами, установами чи організаціями з обраної навчальної дисципліни;

- самостійне вивчення додаткової літератури та додаткових питань;

- робота з інформаційними ресурсами;

- підготовка до дебатів, дискусій, диспутів, судових дебатів, круглих столів, конференцій.

- підготовка наукових доповідей і оприлюднення їх на засіданнях кафедри та кафедральних методологічних нарадах;

- підготовка тез наукових доповідей, повідомлень і статей;

- підготовка до практичних занять;

- підготовка до лекцій (у разі проведення лекцій-диспутів, діалогових лекцій, лекцій-конференцій тощо);

- самостійне опрацювання тем лекцій та практичних занять;

- підготовка рефератів та інших видів індивідуальних робіт;

- підготовка до поточного контролю та іспитів;

- огляд науково-теоретичної літератури та робота з нею;

- конспектування, рецензування рекомендованої науково-методичної та монографічної літератури, тексту лекцій;

- підготовка індивідуальних завдань;

- складання бібліографічних описів;

- підготовка есе за вузькоспеціальною проблемною тематикою;

- підготовка до усної презентації та виступ з нею на засіданні кафедри або практичних заняттях;

- підготовка до іспиту за переліком питань, розробленим кафедрою.

6. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

Підручники, навчальні посібники, тексти лекцій

Балюк Г. І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частина) : навч. посібник. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. 192 с.

Водне право України : навч. посібник / В. О. Процевський, О. М. Шуміло. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 176 с.

Гетьман А. П. Вступ до теорії еколого-процесуального права України : навч. посібник. Харків: Основа, 1998. 205с.

Екологічне право України : навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша, Т. Є. Харитонової, А. І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник / за ред. В. В. Костицького. Дрогобич : Коло, 2012. 360 с.

Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид. Київ : Юрид. думка, 2008. 720 с.

Екологічне право в запитаннях та відповідях : навч. посіб. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, В. Л. Бредіхіна та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2017. 208 с.

Екологічне право. Загальна частина (схеми і таблиці): підручник / уклад.: А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, В. В. Шеховцов [та ін.] / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2015. 342 с.

Екологічне право. Особлива частина (схеми і таблиці): підручник / уклад.: А. П. Гетьман, А. К. Соколова, О. В. Донець [та ін.] / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2015. 496 с.

Екологічне право України. Загальна частина : навчальний посібник / За заг. ред. О. М. Шуміло. Харків : ХНУВС, 2010. 292 с.

Екологічне право України. Особлива частина : начальний посібник / О. М. Шуміло (кер. авт. кол.), В. А. Зуєв, І. В. Бригадир та ін. Київ : Центр учвої лри, 2013. 432 с.

Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 352 с.

Ковтун О. М. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : навч. посіб. Київ: Прецедент, 2010. 229 с.

Костицький В. В. Екологічне право України: підручник. Дрогобич : Коло, 2012. 360 с.

Кравченко С. М., Андрусевич А. О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища : підручник / Під заг. ред. проф. С. М. Кравченко. Львів. : Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

Краснова М. В. Договори в екологічному праві України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2012. 216 с.

Правовий режим природно-заповідного фонду України: історія формування, юридичні аспекти та закордонний досвід: навч. посібник / за заг. ред. О. Кравченко. Львів: Манускрипт, 2017. 92 с.

Право довкілля (екологічне право) : навч. посіб. / за ред. П. Д. Пилипенка, В. І. Федоровича, М. Я. Ващишина [та ін.]. Київ : Ін Юре, 2010. 401 с.

Правові форми екологічного контролю : навч. посіб. / М. В. Краснова, Е. В. Позняк, Т. П. Коваленко та ін. ; за ред. М. В. Краснової. Київ : Алерта, 2012. 760 с.

Монографії

Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія. Дніпро : Нац. гірн. ун-т, 2011. 373 с.

Андрейцев В. І. Наукові та науково-практичні школи: стан та перспективи правового регулювання : монографія. Київ : Знання, 2009. 414 с.

Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні : колект. монографія / відп. ред.: Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса : Гельветика, 2018. 722 с.

Бредіхіна, В. Л. Конституційні засади права громадян на безпечне навколишнє природне середовище [Текст] : монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2008. 168 с.

Гвоздик П. О. Джерела екологічного права : монографія / відп. ред. Н. Р. Малишева. К. : Алерта, 2012. 304 с.

Гетьман А. П. Еколого-правові договори: законодавча ретроспектива й сучасність. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків : Право, 2012. Розд. VIII. С. 325–344.

Гетьман А. П. Процессуальные нормы и отношения в экологическом праве : монографія. Харьков : Основа, 1994. 136 с.

Гетьман А. П. Юридична відповідальність в екологічному законодавстві: проблеми становлення та розвитку. Проблеми правової відповідальності : монографія / В. Я. Тацій [та ін.] ; за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, В. І. Борисова. Харків : Право, 2014. Розд. 8. С. 235–256.

Гетьман А. П., Краснова М. В. Наукова доктрина договірного екологічного права України. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України ; редкол.: В. Я. Тацій (голова) [та ін.]. Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права. Харків : Право, 2013. Розд. 1, підрозд. 1.8. С. 269–290.

Гиренко І. В. Правова охорона рослинного світу України: сучасна парадигма : монографія / за заг. ред. В. І. Семчика. Київ : НУБіП України, 2015. 433 с.

Головкін О. В. Організаційно-правові засади державного контролю і нагляду у галузі охорони довкілля в Україні: монографія. Кам'янець-Подільській: Вид-во «Оіном», 2011. 424 с.

Григор'єва Т. В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів [Текст] / Т. В. Григор'єва : монографія. – Х. : «Право», 2011. – 176 с.

Джумагельдієва Г. Д. Правове регулювання господарського використання природних ресурсів : монографія. Київ : Юрид. думка, 2014. 202 с.

Єрмоленко В. М. Сталий розвиток сільських територій: правові аспекти: монографія / В. М. Єрмоленко, Н. О. Мартинова. К.: Компринт, 2017. 184 с.

Задихайло Д. Д. Екологічне господарювання в сфері поводження з відходами (правовий аспект) : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 200 с.

Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2017. 438 с.

Кирєєва І. В. Припинення прав громадян України щодо використання природних об'єктів: підстави та порядок : монографія. Харків : Видавництва «ФІНН», 2009. 160 с

Кірін Р. С. Кодифікація законодавства про надра: досвід та проблеми : монографія. Дніпропетровськ : НГУ, 2015. 528 с.

Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. 271 с.

Коваленко Т. О. Юридичні дефекти правового регулювання земельних відносин в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 627 с.

Козьяков И. Н. Недропользование в странах СНГ: сравнительно правовой анализ : монографія. В 2-х кн.. Книга 1. Киев: ООО «Имилж принт». 2009. 576 с.

Комарницький В. М. Організаційно-правові питання спеціального природокористування : монографія. Луганськ : ЛДУВС, 2010. 192 с

Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. 424 с.

Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: держава, право, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного

середовища в Україні) : монографія. 2-е вид. Київ: Український інформаційно-правовий центр, 2001. 390 с.

Костяшкін І. О. Право загального землекористування громадян: монографія. Хмельницьк: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. 150 с.

Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні : монографія. Київ: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ ; Хмельницький : Хмельниц. ун-т управ. та права, 2016. 429 с.

Краснова М. В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський ун-т», 2008. 439 с.

Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти: монографія / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ: НУБіП України, 2017. 589 с.

Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. Київ : Логос, 2011. 688 с.

Лейба Л. В. Земельні спори та порядок їх вирішення: монографія. – Харків: Право, 2007. 160 с.

Лозо В. І. Становлення і розвиток правових основ екологічної стратегії Європейського союзу : монографія. Харків: Право, 2009. 252 с.

Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

Носік В. В. Конституційні засади здійснення земельної реформи у контексті реалізації стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні : колект. монографія / відп. ред.: Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса : Гельветика, 2018. Підрозд. 1.1. С. 15–45.

Правова доктрина України : монографія : У 5 т. Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / Ю. С.

Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Харків : Право, 2013. 848 с.

Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення : монографія / за ред. А. П. Гетьмана, В. Ю. Уркевича ; НДІ правознавства НУ «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2012. 448 с.

Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / А. П. Гетьман, А. К. Соколова, Г. В. Анісімова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків, 2014. 784 с.

Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. / Акад. прав. наук України / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Харків: Право, 2008. Т. 4: Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права. 480 с.

Соколова А. К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : монографія. Харків : Право, 2009. 288 с.

Тагієв С. Р. Охорона довкілля в Україні (обов'язки фізичних осіб): монографія / за заг. ред. Н. Р. Малишевої. Київ : Дакор, 2014. 191 с.

Труфан І. В. Правовий режим малих річок в Україні : монографія. – Видавничо-дизайнерський відділ ЦУТ. Івано-Франківськ. 2006. 168 с.

Туліна Е. Є. Правові засади використання рослинного світу: монографія. Харків: Право, 2017. 216 с.

Філатова В. К., Шульга Т. М. Правові засади геологічного вивчення надр в Україні : монографія. Харків: Вид-во ФІНН. 2011. 144 с.

Харитонова Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2016. 422 с.

Черкашина М. К. Юридичні гарантії права природокористування: монографія / за ред. А. П. Гетьмана Харків: ФІНН, 2010. 176 с.

Шем'яков О. П., Хохлова І. В. Правове регулювання використання та охорони надр в Україні : проблеми теорії, застосування і розвитку законодавства : монографія. Донецьк : Держ. вид-во «Донбас», 2011. 515 с.

Шеховцов В. В. Правове регулювання права приватної власності на об'єкти тваринного світу в Україні / за ред. А. П. Гетьмана: монографія. Харків: Вид-во ФІНН, 2010. 210 с.

Шеховцов В. В. Роль митної адміністрації у виконанні міжнародних зобов'язань України в екологічній сфері. Сучасний стан та перспективи розвитку митних правовідносин в Україні: колективна монографія / за заг. ред. Д. В. Приймаченка. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 127-150.

Шуміло О. М. Екологічний правопорядок: інституційні складові : монографія. Харків: ХНУВС, 2010. 292 с.

Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях : монографія. Харків: Фирма «Консум», 1998. 224 с.

Юрескул В. О. Правове регулювання поведження з побутовими відходами в Україні: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 273 с.

Статті та інші наукові публікації

Андрейцев В. І. Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства ЄС. Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : НГУ, 2016. С. 5–59.

Анісімова Г. В. Законодавчі проблеми забезпечення права загального природокористування. Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове вид. 2013. № 1. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62839/58311>

Анісімова Г. В. Об'єкти екологічних правовідносин: сучасні підходи. Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове вид. 2014. № 1 (5). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63046/58452>

Анісімова Г. В. Інтеграція природно-правової доктрини до еколого-правової науки, доктрини, політики й законодавства: деякі аспекти. Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 1. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/71672/66676>

Anisimova G. V. Genesis of the institution of environmental rights of citizens in modern Ukrainian legal doctrine: natural law approach. *Право та інноваційне суспільство*. 2017. № 1 (8). С. 26–38.

Anisimova G. V. Theoretical and legal issues of environmental security support in the innovative process in Ukraine. *Право та інновації*. 2017. № 1 (17). С. 70–76.

Анісімова Г. В. Деякі теоретико-прикладні аспекти забезпечення права загального природокористування в Україні. *Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове вид.* 2017. Вип. 2 (12). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/108941/113159>

Анісімова Г. В. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення екологічних інтересів у державній політиці України. *Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фахове вид.* 2018. Вип. 2 (14). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/144601/148944>.

Балюк Г. І. Держава як суб'єкт регулювання еколого-правових відносин в Україні. Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 трав. 2017 р.) / редкол.: В. В. Носік (голова) [та ін.]. Чернівці : Вид. Кондратьєва А. В., 2017. С. 202–203.

Балюк Г. І. Досвід правового регулювання відносин щодо охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічних прав громадян на рівні Європейського Союзу та його значення для адаптації законодавства України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 5. С. 77–98.

Балюк Г. І. Правові проблеми фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2001. Вип. 42. С. 37–39.

Балюк Г. І. Проблеми законодавчої регламентації та реалізації в Україні екологічної складової концепції сталого розвитку. *Право України*. 2011. № 2. С. 85-94.

Балюк Г. І. Роль доктрини екологічного права в започаткуванні і розвитку ядерно-правових досліджень в Україні. *Правова доктрина України : монографія : у 5 т. Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права* / Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Харків : Право, 2013. Підрозд. 1.7. С. 252–268.

Балюк Г. І. Світоглядні та еколого-правові засади взаємодії людини і природи. *Екологічне право України. 2017. № 1–2. С. 8–13. URL: <http://aup.org.ua/wp-content/uploads/%D0%95%D0%9F-%E2%84%961-2-2017.pdf>*.

Бобкова А. Г. Правове забезпечення використання природних ресурсів у сфері господарювання. *Природноресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи : матеріали круглого столу (м. Харків, 30–31 жовт. 2015 р.) / за заг. ред. М. В. Шульги. Харків : Оберіг, 2015. С. 26–28.*

Бредіхіна В. Л. Деякі аспекти визначення правових ознак екологічного ураження територій . *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ, 2012. № 1034 : Серія "Право". С. 278-281.*

Бредіхіна В.Л. Деякі організаційні проблеми здійснення державного контролю та нагляду у сфері використання й охорони надр. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове видання. 2016. № 3. С. 123-127. URL: www.pap.in.ua.*

Бредіхіна В.Л. Щодо визначення юридичних ознак континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України як об'єктів екологічного права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. 2013. № 1077. С. 88-91.*

Бредіхіна В.Л. Механізм правового регулювання охорони морського середовища та його природних ресурсів. *Порівняльно-аналітичне право (електронне наукове фахове видання). 2014. № 7-8. С. 123 -127. URL: www.pap.in.ua.*

Бредіхіна В. Л. Основні засади управління охороною морського середовища: міжнародні аспекти. *Актуальні проблеми екологічних, земельних*

та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали «кругл. столу» : Харків, 5 груд. 2014 р. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. С. 85-87.

Гетьман А. П. Верховенство права в інституті управління природокористуванням та охороною довкілля. Екологічне право України. 2017. № 1–2. С. 2–8.

Гетьман А. П. Витоки екологічного законодавства в наукових працях учених-юристів. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 11. С. 38–43.

Гетьман А. П. Законодавчі аспекти зародження екологічних прав людини. Вісник Академії правових наук України. 2000. № 1 (20). С. 129–137.

Гетьман А. П. Концепція розвитку екологічного права та законодавства як передумова забезпечення національної екологічної політики. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2 (73). С. 165–173.

Гетьман А. П. Перспективи розвитку екологічного законодавства в умовах євроінтеграції. Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції : матеріали круглого столу (м. Харків, 8 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2017. С. 21–32.

Гетьман А. П. Розуміння верховенства права в системі екологічного законодавства України. Право України. 2017. № 5. С. 44–62.

Гетьман А. П., Анісімова А. В. Деякі еколого-правові аспекти забезпечення сталого розвитку. Право та інновації. 2017. № 3 (18). С. 7–17.

Гетьман А. П., Зуєв В. А. Формування еколого-правової науки: ресурсний аспект та проблеми його інтеграції. Проблеми законності. 2016. № 132. С. 104–123.

Гетьман А. П., Костицький В. В. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України. Право України. 2012. № 1–2. С. 299–323.

Getman A., Shekhovtsov V. Ecologization of the Origin of the Ownership Right on the Objects of Fauna in the Aquaculture Area. Journal of Vasyl Stefanyk

Prescarpathian National University (Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника). Vol. 5, No. 2 (2018), P. 9-16.

Донець О. В. Концепція зеленого зростання як інструмент досягнення цілей сталого розвитку. Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах: матеріали «круглого столу, присвяч. 90-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України В.К. Попова (Харків, 1 берез. 2019 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. Харків: Право, 2019. С. 103-106.

Донець О. В. Відтворення природних ресурсів та комплексів як засіб забезпечення права на безпечне довкілля. Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди: зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конференції (м. Київ, 31 травня 2019 року). / КНУ імені Тараса Шевченка, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; за заг. ред. Краснової М. В., Коваленко Т. О. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 118-122.

Єрмолаєва Т. В. Червона книга України як дієвий механізм збереження біорізноманіття та деякі проблеми її застосування. Проблеми законності. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. Вип. 135. С. 77-85.

Єрмолаєва Т. В. Деякі особливості визначення тваринного світу як об'єкта правової охорони. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2015. Вип. 19. № 1151, С. 105-110

Єрмолаєва Т. В. До питання про екологічну безпеку харчових продуктів: небезпеки сучасності. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 22 : Серія "Право". С. 141-144.

Єрмолаєва Т. В. Проблеми доступу до правосуддя при захисті екологічних прав. Проблеми законності. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 137. С. 92-100.

Єрмолаєва Т. В. Червона книга України як дієвий механізм збереження біорізноманіття та деякі проблеми її застосування. Проблеми законності : зб.

наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 77-85

Єрмоленко В. М. Категорії «правовий статус» і «правовий режим» в земельному праві. Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали кругл. столу (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, НАПрН України. Харків. 2014. С. 34–36.

Єрмоленко В. М. Поняття та юридична природа природних ресурсів. Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу (28 жовт. 2016 р.) / редкол.: В. І. Андрейцев (голова) [та ін.]. Дніпро : НГУ, 2016. С. 74–76.

Єрмоленко В. М. Релігійні норми як джерела аграрного права. Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 трав. 2015 р.), присвяч. 90-річчю від народж. акад. В. З. Янчука / за ред. В. М. Єрмоленка. Київ : Вид. центр НУБіП України, 2015. С. 36–39.

Єрмоленко В. М., Єрмоленко І. М. Деякі лексично-змістовні питання теорії екологічного права. Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 груд. 2018 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків : ТОВ «Оберіг», 2018. С. 21–25.

Зуев В. А. Правовое регулирование обращения с отходами. Управление устойчивым развитием в условиях переходной экономики : монография / ред.: М. Шмидт, Б. Хансманн, Д. А. Палехов и др. Днепропетровск : Коттбус : НГУ – БТУ, 2015. С. 118–128.

Зуев В. А. Правовые проблемы формирования права обращения с отходами и направления систематизации законодательства в данной сфере в национальном законодательстве. *Leges vi vitae* (Закон и Жизнь). 2014. № 9/2 (273). С. 50–53.

Зуєв В. А. Від природоресурсного до ресурсного права: оцінка перспектив та потенціалу. Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи : матеріали круглого столу (м. Харків, 30–31 жовт. 2015 р.) / за заг. ред. М. В. Шульги. Харків : Оберіг, 2015. С. 74–76.

Каракаш І. І. Види юридичної відповідальності та особливості їх застосування за порушення природоресурсового й екологічного законодавства. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 25. С. 387–401.

Краснова М. В. Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права: науково-методологічні аспекти. Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2013. № 2 (96). С. 8–12.

Краснова М. В. Сучасні тенденції розвитку екологічного права. Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 трав. 2015 р.), присвяч. 90 річчю від дня народж. акад. В. З. Янчука / за ред. В. М. Єрмоленка. Київ : Вид. центр НУБіП України, 2015. С. 47–50.

Ковальчук Т. Право постійного і тимчасового користування лісами: юридичні ознаки та особливості змісту. *Право України*. 2011. № 2. С. 148–155.

Костицький В. В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення. URL: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/vidp.pdf>

Лозо О. В. Правовий режим ландшафтів як актуальний напрямок розвитку екологічного права України. Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фах. вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. 2013. № 1 (3). С. 1–8. URL: file:///C:/Users/Denwer/Desktop/Downloads/tipp_2013_1_12.pdf.

Лозо О. В. Регламентация правового режима ландшафтов как актуальный направление развития законодательства Украины. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1452/1/Lozo.pdf>

Разметаев С. В. Актуальные вопросы законодательного регулирования права собственности на водоемы. *Екологічний вісник*. 2016. № 4. С. 22–24.

Соколова А. К. Правове забезпечення охорони, відтворення й використання об'єктів рослинного світу. Проблеми законності. Вип. 94. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2008. С. 104-110

Соколова А. К. Проблемні питання становлення флористичного права. Проблеми законності. Вип. 95. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / відп. ред. В. Я. Тацій ; ред. кол. А. П. Гетьман [та ін.], 2008. С. 188-191.

Соколова А. К. Законодавчі передумови формування правової основи охорони об'єктів рослинного. Проблеми законності : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, НЮУ ім. Я. Мудрого. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2014. Вип. 125. С. 129-137.

Соколова А. К. Проблеми законодавчого забезпечення права власності на природні ресурси та комплекси. Проблеми законності : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. Вип. 124. С. 80-89.

Суєтнов Є. П. Законодавчий перелік суспільних потреб у відносинах з відчуження земельних ділянок. Хмельницький університет управління та права. Університетські наукові записки : часопис. Хмельницький : Хмельниц. ун-т управ. та права, 2013. 2013. № 4 (48). С. 305-314.

Черкашина М. К. Проблеми правового регулювання використання водних джерел в Україні. Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. 2016. № 1 (9). С. 1-17.

Черкашина М. К. Правова політика Європейського Союзу у сфері охорони та раціонального використання вод. Проблеми законності : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. Проблеми законності. Вип. 138. С. 109-117.

Черкашина М. К. Правові проблеми державного управління у галузі використання та охорони водних джерел в Україні. Вісник Харківського

національного університету ім. В. Н. Каразіна Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 21 : Серія «Право». С. 123-128.

Шемшученко Ю. С., Костицький В. В. Про соціальну обумовленість сучасних проблем теорії та методології екологічного права. Екологічне право України. URL: <http://aup.org.ua/wp-content/uploads/%D0%95%D0%9F-%E2%84%961-2-2017.pdf>

Шеховцов В. В. Юридична відповідальність за порушення права приватної власності на об'єкти тваринного світу. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Харків: ХНУ, 2011. № 988: Серія "Право". С. 280-287.

Шеховцов В. В. Правові проблеми запровадження європейських стандартів реалізації права приватної власності на тварин. Університетські наукові записки : Часопис Хмельниц. ун-т упр. та права. Хмельницький : Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. 201. № 3 (43). С. 274-278.

Шеховцов В. В. Правові проблеми забезпечення збереження тваринного світу в процесі виконання вимог Конвенції CITES на національному рівні. Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика: матер. наук.-практ. конференції (м. Харків, 7 грудня 2018 р.) : зб. тез наук. доп. / за заг. ред. А. П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х., 2018. С. 289-291.

Шульга М. В. Актуальные проблемы правового регулирования земельных отношений в современных условиях : дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1998. 394 с.

Коментарі законодавства

Екологічні та природоресурсні податки і збори: науково-практичний коментар до розділів VIII, X, XI, XIII, XVI, XVII Податкового кодексу України [Текст] / Відп. ред. Н. Р. Малишева. – К.: Алерта, 2011. – 358 с.

Козьяков, І. М. Науково-практичний коментар Гірничого закону України [Текст] / І. М. Козьяков, Р. С.Кірін. – Д. : Національний гірничий університет, 2011. – 504 с.

Науково-практичний коментар Водного кодексу України / уклад.: Н. О. Багай, Н. Р. Кобецька, І. В. Мироненко [та ін.]. / за заг. ред. Н. Р. Кобецької. Київ: Юрінком інтер, 2010. 360 с.

Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону атмосферного повітря» / уклад.: Г. І. Балюк, І. С. Гриценко, Т. Г. Ковальчук [та ін.] / за ред. Г. І. Балюк. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 328 с.

Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харк. міська громад. орг. «ЕкоПраво-Харків», Орг. з безпеки і співробітництва в Європі / за заг. ред. О. М. Шуміла. Харків, 2006. 592 с.

Науково-практичний коментар Кодексу України про надра / Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Н. Р. Малишева [та ін.] / за ред. Г. І. Балюк. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 328 с.

Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / уклад.: Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук [та ін.] / за ред. Г. І. Балюк. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 368 с.

Податковий кодекс України: постатейний коментар [Текст] : у 2-х ч. / За ред. М. П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.

Тваринний світ України: правова охорона, використання та відтворення [Текст] / Г. В. Балюк, О. О. Погрібний, Ю. С. Шемшученко [та ін.]; за ред. Г. І. Балюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.

Енциклопедії, довідники

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1128 с.

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. О. Петришин (голова) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 952 с.

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 776 с.

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 16 : Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (голова), АВ. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. 696 с.

Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) [та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. 672 с.

Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Феміна, 1996. 696 с.

Судовий захист екологічних прав громадян України: довідник для суддів. М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, П. І. Шевчук та ін. – Київ : Видавничий дім „КМ Академія”, 2001. 178 с.

Механізми та правові норми участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля / за ред. С. В. Разметаєва. Харків: ВПЦ «Контраст», 2011. 168 с.

Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля. Львів, 2009. 203 с.

Словник юридичних термінів екологічного законодавства України. [А. П. Гетьман, М. В. Шульга, Г. В. Анісімова та ін.] / за заг. ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків : Одіссей, 2010. 160 с.

Судова практика

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2018 у справі № 910/8122/17 про заборону діяльності дельфінарію. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78977479>

Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17. Вісник Верховного Суду України. 2005. № 1 (53). С. 9.

Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища: Роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 27.06.2001 р. за № 02-5/744. Вісник господарського судочинства. 2001. № 4. С. 92.

Справа «Гримковська проти України» (Заява № 38182/03) : рішення Європ. суду з прав людини від 21.07.2011. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-hrimkovska-proty-ukrainy-povnyi-tekst-rishennia-ukrainskoiu-movoiu/>.

Справа «Дземюк проти України» (Заява № 42488/02) : рішення Європ. суду з прав людини від 04.09.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a51/page2

Справа «Дубецька та інші проти України» (Заява № 30499/03) : рішення Європ. суду з прав людини від 10.02.2011. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_689

Стратегічні судові справи на захисті екологічних прав та довкілля : посібник / за заг. ред. О. Кравченко. Львів : Компанія «Манускрипт», 2014. 136 с. URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/1690_EPL_Strategichni-sudovi-spravy.pdf.

Інтернет-ресурси

Єдиний державний реєстр судових рішень: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Офіційний портал Верховної Ради України URL: <http://rada.gov.ua/>

Офіційний портал Кабінету Міністрів України URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.

Офіційний сайт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого URL: <http://nlu.edu.ua>.

Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

Практика Європейського Суду з прав людини у справах, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища URL: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_RUS.pdf.

Рішення Європейського Суду з прав людини щодо України: URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9329.

Сайт наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого URL: <http://library.nlu.edu.ua/>.